

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

МИХАЛЬСЬКИЙ Ігор Сергійович

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ І РОЗВИТОК ІДЕЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1914-ЛЮТИЙ 1917 рр.).

Спеціальність 07.00.01 - Історія громадських рухів
і політичних партій

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1995

27.02.95
25.2
5

00346212 (1)

Робота з архіву історії Луганського

національного історико-філологічного інституту ім. Г.Г.Шевченка.

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Корольов Б.І.

9
Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
професор Козицький М.Ю.
кандидат історичних наук
Левенець Ю.А.

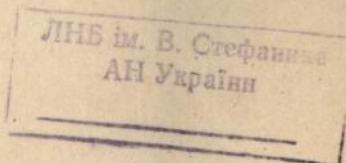
Провідна організація - Київський державний технічний
університет будівництва та
архітектури

Захист відбудеться "28" квітня 1995 р. о 15.00
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068.І8.05 при
Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252001,
м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.349.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
університету /вул. Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "28" березня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
доктор історичних наук,
професор

Ю.А.Горбань

Становленню державності передував довгий історичний процес формування та розвитку нації. Кожний народ, кожна людина мають право і повинні знати свою історію з давніх часів до сучасності, бо без цього вони не можуть почувати себе повноцінними громадянами своєї держави. До недавнього часу так склалося, що українська історія розглядалася тільки як невеличкий уривок загальноросійської, багато важливих документів української культури й національно-політичної думки цілеспрямовано вилучалися з обігу, замовчувалися або негативно інтерпретувалися на користь тоталітарній системі.

Проголошення України незалежною суверенною державою поставило на порядок дня об'єктивний аналіз історії українського народу з тим, щоб взяти всі прогресивні досягнення минулого для будівництва нової незалежної держави.

Актуальність дослідження визначається тим, що сьогоденний період державотворення в Україні характеризується багатопартійністю. Це вимагає від кожної партії не лише добитися проведення в життя своєї програми, але й досягти взаємодії з іншими партіями і рухами. Вивчення багатого досвіду українських політичних партій недалекого минулого, зокрема в роки першої світової війни, може стати серйозним уроком для сучасних політичних партій, рухів та діячів.

Перша світова війна привела до загострення усіх соціальних та політичних суперечностей, піднесення національного і революційного руху. Саме в роки війни посилилися можливості створення української держави. В цей час кристалізуються основні напрямки політичної думки у визвольному русі Східної Галичини і Наддніпрянщини. Але серед діячів цього руху не було

єдності в планах боротьби за незалежність й кожна із сторін підтримувала свій уряд.

На протязі війни національно-політичний рух пройшов кілька етапів в своєму розвитку, в ході чого трансформувалися погляди діячів на основні положення державотворчої ідеї, що дозволило створити в 1917 р. український національний уряд, проголосити у 1918 р. незалежність України.

Тому, щоб всебічно оцінювати події, пов'язані в історію становлення державності в Україні, потрібно розглянути питання про державотворчу діяльність українських політичних партій та рухів за роки першої світової війни.

З огляду на вищевказані моменти та відсутність спеціальних наукових праць обрана тема дисертаційного дослідження "Український національно-визвольний рух і розвиток ідеї української державності в роки першої світової війни (1914-лютий 1917 рр.)" є актуальною і на сьогоднішній день.

Об'єктом данного дослідження є українські політичні партії та рухи в роки першої світової війни (1914-лютий 1917 рр.).

Предметом дослідження виступає національна, державотворча діяльність українських політичних партій, трансформація їх поглядів на створення незалежної держави.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з серпня 1914 до лютого 1917 рр. Період дослідження включає події, зв'язані з початком першої світової війни; посиленням колоніального режиму як в боку Росії, так і Австро-Угорщини; загострення економічних, політичних умов існування українського народу; поживаленням діяльності політичних партій та рухів.

Стан наукової розробки теми. Український національно-по-

літичний рух привертав увагу до себе і був предметом дослідження на всьому протязі свого існування. Це питання не валишилося осторонь і в радянській історіографії. Доскональне вивчення рівноманітної наукової літератури в данній проблемі дозволило визначити чотири основні напрямки та підходи.

Перш за все, багато уваги цієї темі приділили безпосередні учасники, українські політичні діячі для популяризації своїх угруповань, партій і течій, що знайшло відображення в ряді видань в описом діяльності і спробою аналізу. Насамперед, це можна віднести до праць М. Залівняка, Л. Цегельського, А. Жука, М. Ловинського і В. Темницького {1}. Треба вазначити, що ці праці були надруковані на території Австро-Угорщини і, головним чином, торкалися діяльності "Загальної Української Ради" (ЗУР), Української Парламентарної Репрезентації, "Союзу визволення України" (СВУ).

В 1917-1920 рр. в'явилися праці, де розглядалася діяльність міжпартійних організацій Східної Галичини, як правило, в пропагандю (ЗУР, УПР) або виправданням (СВУ). Так, В. Дорошенко, М. Меленевський і О. Скоропис-Йолтуховський присвятили ряд брошур боротьбі проти політичних діячів Росії, які виступили в критику "Союзу визволення України" щодо ідеологічної та фінансової діяльності {2}. Описовий характер мають також

1. Залівняк М. Українці, Росія й війна. - В. м., 1915; Цегельський Л. Самостійна Україна. - Відень, 1915; Жук А. Союз визволення України//Памяткова книжка Союзу визволення України. Календар на 1917 р. - Відень, 1917; Ловинський М. Українське представництво в Австрії//Там же; Темницький В. Загальна Українська Рада//Там же.

2. Дорошенко В. У відповідь напасникам (Дві статті в приводе рівних "ревелаяцій" про Союз визволення України). - Відень, 1917; Меленевский М., Скоропис-Йолтуховский А. Что же такое "Союз освобождения Украины" (Ответ российскому Генеральному Штабу на его "извещение" о наванном Союзе). - Стокгольм, 1917; Союз визволення України. - В. м., б. р.

невеличкі за обсягом праці Ю. Липи і М. Возняка (1). Перша спроба проаналізувати роботу СВУ в таборах полонених українців зі свого власного досвіду та з використанням документів належить активному співпрацівнику "Союзу визволення України", вченому-історичу О. Терлецькому (2), який задумав велике дослідження в історії українців в Німеччині, але видав лише перший том. Це ґрунтовна праця, в якій автор зробив спробу проаналізувати становлення та розвиток національно-політичної та культурно-просвітницької роботи в німецькому таборі Раштат. Першу спробу політичної характеристики видатних діячів Східної Галичини К. Левицького і Ю. Романчука зробив В. Магміт, який видавав серію "Сучасні українські політики" (3). Нажаль, нам відомі тільки два нариси в його праці.

Історики радянського періоду звернулися до наукового дослідження цієї теми тільки в середині 20-х рр., але в той період не пішли далі публікації окремих документів Головного жандармського управління, Департаменту поліції та листівок рівних українських політичних партій. Ця робота проводилася під керівництвом О. Гермайзе, який видав "Нелегальні відовви в на-

1. Липа Ю. Союз визволення України. - Одеса, 1917; Возняк М. Українська державність. - Відень, 1918;

2. Терлецький О. Українці в Німеччині, 1915-1918. Т. 1. Історія української громади в Раштаті. 1915-1918. - К. - Ляйпциг, 1919.

3. Магміт В. На вершинах політичного проводу. Спроба характеристики посла Костя Левицького. - К. - Львів, 1917; Його ж. Півсонний маєстат. Спроба характеристики посла Юліана Романчука. - К. - Львів, 1917.

годи Шевченківських роковин" та "Матеріали до історії українського руху за світової війни" (1). Ці дослідження були закінчені виданням зазначених праць в зв'язку з тим, що автор був заарештований у 1929 р. і засуджений у процесі Спілки визволення України.

З цього часу в радянській історіографії була прийнята різко негативна ленінська характеристика українського національно-визвольного руху як дрібно-буржуазного, зрадницького й ворожого свідомому пролетаріатові, спрямованого на відокремлення націй від Росії (2). З цієї точки зору і розглядалися всі події як напередодні, так і в роки першої світової війни.

В 50-х і на початку 60-х рр. вийшли роботи В. К. Осечинського, І. М. Кулініча, Є. І. Рубінштейна (3), де вони зверталися до теми західно-українських політичних рухів в загальному контексті проблеми: розпаду австро-угорської монархії, економічного й політичного розвитку Галичини і слов'янської політики Німеччини напередодні першої світової війни. Автори використали однаковий історичний матеріал для в'ясування питання про "анти-

1. Нелегальні вдови в нагоди Шевченківських роковин /за редакцією та передмовою О. Ю. Гермайзе/. - В. м., 1925; Гермайзе О. Матеріали до історії українського руху за світової війни. // Український археографічний збірник. Т. 1. - К., 1926.

2. Див.: Ленін В. І. До селянської бідноти // Повн. збір. тв. - Т. 7.; Його ж. Останнє слово бундовського націоналіста // Там же; Його ж. Ліквідація ліквідаторства // Там же. Т. 19; Його ж. Історичне значення внутріпартійної боротьби в Росії // Там же; Його ж. Національна рівноправність // Там же. Т. 25; Його ж. Примітка "Від редакції" до статті "Україна і війна" // Там же. Т. 26; Його ж. І. Ф. Арманд // Там же. Т. 48; Його ж. Баскові // Там же. Т. 49 та інші.

3. Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. - Львів, 1954; Кулініч І. М. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900-1914). - К., 1963; Рубінштейн Є. И. Крушение австро-венгерской монархии. - М., 1963;

пролетарську й націоналістичну політику""Загальної Української Ради", "Союзу визволення України" і Українських Січових Стрільців.

На початку 70-х рр. до теми діяльності "Союзу визволення України" в Туреччині у 1914 р. щодо створення спеціального легіону повстанців для бойових дій на Півдні Росії звернувся В. Чередниченко в статті "За кулісами так званого СВУ" (1). Використовуючи багатий матеріал іноземної преси, документи архівів, він відтворив одну з сторінок дипломатичної та пропагандистської діяльності Союзу, але його статті притаманні офіційні для радянського періоду методологічні підходи при оцінці історичних явищ минулого. Дуже стисло роботи соціал-демократичної "Спілки" в час війни торкався і О. Т. Курченко (2), який розглядав лише її загальну діяльність.

Перші спеціальні наукові роботи в історії українських політичних партій в'явилися наприкінці 70-х-сер. 80-х рр. Це були праці І. Ф. Кураса (3), який перший в українських науковців почав комплексне вивчення цієї теми. В його працях розкривалася участь українських партій та течій в революційній боротьбі на початку ХХ ст., розглядалися їх ідеологічні засади та діяльність.

В часів радянської історіографії необхідно відмітити ще

1. Чередниченко В. За кулісами так званого СВУ// Всесвіт. - 1973. - N 10.

2. Курченко О. Т. "Ліві" в УСДРП// Вітчизна. - 1970. - N 10.

3. Курас І. Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазных партий на Украине. - К., 1978; Курас І. Ф. Повчальний урок історії: (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). - К., 1986.

одну роботу, яка торкалася українського визвольного руху, - це монографія О. Ф. Соловйова {1}. Але нічого нового в дослідження даної теми вона не привнесла.

На початку 90-х рр., в умовах національного і культурного відродження, складання багатопартійності, розбудови неважкої держави, розпочався новий етап вивчення національно-визвольного руху, діяльності українських політичних партій на початку ХХ ст. В цей час почали з'являтися наукові праці з малодосліджених питань історії і діяльності політичних партій та рухів {2}, проводилися науково-теоретичні конференції, які зробили певний внесок у доробок даної проблеми {3}. Вчені кафедри політичної історії Львівського університету розробили курс лекцій з історії політичних партій і суспільних рухів України{4}. Науковими

1. Соловьёв О. Ф. Обречённый альянс: Заговор империалистов против народов России. 1914-1917. - М., 1986.

2. Ковицький М. Ю., Полішук О. Національно-політична думка на Україні (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) // Наукові праці з питань політичної історії. Вип. 172. - К., 1992; Шморгун П. М. Політичні партії на початку ХХ ст.: соціальний склад, чисельність, типологія// Там же; Ковицький М. Ю., Доморослий В. І. Українська парламентська громада в 1 і 2 Державних Думах// Там же. Вип. 173. - К., 1992; Мичка Е., Стецьків А. "Союз визволення України": погляд з висоти часу// Республіканець (Львів). - 1994. - N 1.

3. Политические партии и общественные движения в трёх российских революциях: Тезисы докладов Республиканской научно-практической конференции. Секция 2. - Донецк, 1991; Проблеми історії національного руху на Україні (до 1917 р.): Тези доповідей на 2 Всеукраїнській науково-практичній конференції. - К. - Миколаїв, 1992; Політична думка в Україні: минуле і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. - К., 1993.

4. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (ХІХ- 1920 р.). Текст лекцій. - Львів, 1993.

видавництвами почали друкуватися праці української діаспори, присвячені проблемі, яку ми досліджуємо (1).

Певний науковий інтерес становлять роботи М. Стахів і П. Феденка (2), в яких розглядається політичний розвиток західно-українських земель на початку ХХ ст., політика Росії, центральних держав, Польщі по відношенню до України, становлення національно-визвольного руху, перш за все соціалістичного. Але, нажаль, подіям в роки першої світової війни відводиться дуже мало місця і вони мають описовий характер, що обумовлено обмеженістю джерельної бази.

Деякі факти з діяльності українських політичних партій, частіше в Галичині, можна знайти в працях В. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, О. Субтельного, М. Сосновського (3).

Огляд джерел. При підготовці дисертаційної роботи було вивчено і проаналізовано широкий спектр джерел як опублікованих раніше, так так і виявлених в архівах.

Окрему групу джерел створить збірки документів українських політичних партій та програмові заяви їх діячів, які вида-

1. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. - К., 1993; Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. - К., 1993; Мороз В. Україна в ХХ ст. - Тернопіль, 1992; Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. - К., 1993.

2. Стахів М. Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних землях. - Львів, 1934; Його ж. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772 - 1918). - Скрантон, 1958; Феденко П. Український рух у 20 столітті. - Лондон, 1959.

3. Дорошенко В. Українство в Росії. - Відень, 1918; Полонська-Василенко Н. Історія України. - К., 1992; Субтепний О. Україна. Історія. - К., 1991.

валися відрезу після подій(1). Більша частина з них також була видана закордонними організаціями галицьких українців та емігрантів з Наддніпрянщини. Особливо цікавою з історичної точки зору є "Записка об українском движенни за 1914-1916 годы..."(2), в якій Департамент поліції зробив спробу дати аналіз національного руху на Півдні Росії.

Наприкінці 70-х-на початку 80-х рр. в'явилися два видання, які складають для нас особливий інтерес: "Українська суспільно-політична думка в ХХ ст." (3) і "Союз визволення України. 1914-1918" (4). Перший є збіркою документів та матеріалів, другий - споминів з діяльності СВУ. Вони знайомлять з багатьма невідомими та малознайомими у нас сторінками суспільно-політичної думки українців ХХ ст.

В останні роки в Україні були опубліковані збірники документів з діяльності перших українських політичних партій (5)

1. Гилька І. Війна і завдання Українського робітництва. - Софія, 1915; Григорович Т. Класова боротьба. - Софія, 1916; Програма і організаційний статут української соціал-демократії Росії. - В. м., 1916; Статут громади "Самостійна Україна" в Раштатському таборі. - В. м., б. р.; Звідомлення з політичної діяльності Берлінської Централі Союзу визволення України в таборах українців полонених і на Українських землях, окупованих Німеччиною за час від половини травня 1915 року до половини травня 1918 року. - В. м., б. р.

2. Записка об українском движенни за 1914-1916 годы с кратким очерком истории этого движения, как сепаратистско-революционного течения среди населения Малороссии. - В. м., 1916.

3. Українська суспільно-політична думка у ХХ ст. - Сучасність, 1983.

4. Союз визволення України. 1914-1918. - Відень- Нью-Йорк, 1979.

5. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: Програмні документи перших українських політичних партій. - К., 1992; Українські політичні партії кінця XIX - початку ХХ ст.: програмні і довідкові матеріали. - К., 1993.

та матеріали з життя М. С. Грушевського і С. В. Петлюри (1).

У дисертації широко використана невелика мемуарно-публіцистична література, яка складає цінність для науковців, що займаються вивченням політичної історії України початку нашого століття. Це, насамперед, спомини члена Президії "Союзу вивольнення України" О. Скоропис-Йолтуховського (2). З висоти 20-х рр. він розповідає про свою участь в діяльності Союзу, дає характеристику деяким українським політичним діячам, звертається до аналізу фінансів СБУ, діяльності членів Президії в таборах полонених українців.

В мемуарах К. Левицького, Є. Чикаленка, Д. Дорошенка (3) містяться не тільки загальні спогади, але й наведена велика кількість цікавих документів, які допомагають глибше зрозуміти політичні процеси та явища періоду світової війни, уявити особисту роль авторів у Національно-визвольному русі. Окремі історичні події висвітлюються в спогадах інших діячів (4).

1. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. - К., 1992; Петлюра С. В. Народове Український: вибрані статті, листи, документи. - Харків, 1992.

2. Скоропис-Йолтуховський О. Мої влочини // Хліборобська Україна. Зб. 2-4. - Відень, 1920-1921.

3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848-1914. - Львів, 1926; Його ж. Історія визвольних змагань галицьких українців в часу світової війни, 1914-1918. - Львів, 1928; Чикаленко Є. Щоденник: (1907-1917). - Львів, 1931; Його ж. Уривок з моїх споминів за 1917 р. - Прага, 1932; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920). - Мюнхен, 1969.

4. Биковський Л. Від привороття до трапезунду. Спомини (1895-1918). - Мюнхен, Денвер, 1969; Галаган М. З моїх споминів (світова війна-розвал царату-українська революція). - Львів, 1930; Голубець М. Рік грови і надій 1914. - Львів, 1934; Кобець О. Записки полоненого. - К., 1993 та інші.

Автор використав архівні джерела. Одні в центральних міст серед них посідають матеріали українських політичних партій та рухів, які знаходяться на зберіганні у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України та спеціальному фонді Науково-довідкової бібліотеки історичного архіву. Автор опрацював так званий "Правський архів" в його фондом "Союз визволення України" {1}, який до останнього часу був закритим для дослідників. Використано багато матеріалів про діяльність українських політичних партій і рухів, що знаходяться в спеціальних справах фонду Київського губернського жандармського управління {2}, фонду "Загальної Української Ради" {3}, "Української Парламентської Репрезентації" {4}: протоколи нарад діячів українського визвольного руху, протоколи засідань, окремі документи, листівки, відовви, матеріали періодичної преси, підготовчі матеріали до статей, програмні документи різних партій.

Для розкриття теми були оброблені українські періодичні видання 1914-1917 рр., зокрема газета "Діло", яка виходила у Львові, а вгодом у Відні і належала національно-демократичній партії; "Вісник Союзу визволення України" - орган видання СБУ;

1. Див.: Центральный державный архив вищих органів влади та управління України. Ф. 4405.

2. Див.: Центральный державный историчный архив України у м. Києві. Ф. 274.

3. Див.: Центральный державный историчный архив України у м. Львові. Ф. 440.

4. Там же. Ф. 746.

"Боротьба" (Женева), яку видавав Л. Куркевич. Рівноманітні матеріали і публікації в досліджуваній проблемі є в інших друкованих виданнях, зокрема, газетах "Буковина" (Чернівці), "Гасло" (Харків), "Громадський голос" (Львів), "Нове слово" (Львів), "Рада" (Київ), "Свобода" (Львів), "Українське слово" (Львів), журнали "Украинская жизнь" (Москва). В них представлені роздуми й точки зору українських політичних діячів і провідних вчених-істориків, письменників, публіцистів з всього ділявону проблеми (становище українського народу, методи і засоби утворення незалежної української держави, боротьба проти царату, створення соціалістичного суспільства робітників та селян, проблеми політичних прав і свобод, діяльність в цьому напрямі українського визвольного руху).

Методологічна й теоретична основа дисертації базується на досвіді історико-політичних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, як сучасних, так і минулих періодів. Аналізуючи діяльність українських політичних партій і течій під час першої світової війни, автор використав широковживані в історичній науці суттєво-змістовний та описовий підходи при дослідженні процесу організації й діяльності "Загальної Української Ради", Української Парламентської Репрезентації, Товариства Українських Поступовців, "Юнацької Спілки" та інших політичних партій. Синтез рівноманітних методологічних підходів, зумовлений завданнями, поставленими автором дослідження: проаналізувати діяльність політичних партій як сукупність взаємовідносин українських політичних партій з владними структурами, державою, в складі якої вони знаходилися, і як систему взаємовідносин, норм і правил між самими членами партій. Дисертант

вастосовує також історико-генезовий підхід щодо діяльності кожної течії національно-визвольного руху.

В процесі аналізу історичних джерел, що стосуються діяльності політичних партій, використаний принцип об'єктивності, що передбачає всебічність вивчення історичних явищ в усій складності, рівнобічності та суперечливості, а також оцінку окремих положень кожного джерела на основі його аналізу в цілому.

Мета дослідження полягає в тому, щоб здійснити критичний аналіз становлення і діяльності українських політичних партій і течій з початком першої світової війни, вивчити одну з мало-відомих сторінок історії суспільного життя початку ХХ ст., узагальнити їх теоретичні розробки і положення щодо становлення української державності й практичні заходи вирішення цих питань.

Досягненню поставленої мети підпорядковане вирішення таких основних завдань:

- проаналізувати комплекс загальнополітичних умов і факторів, що стали основою для формування різної орієнтації українських політичних сил;
- розкрити роль та значення національного питання в діяльності політичних партій та рухів України напередодні і в роки першої світової війни;
- проаналізувати драматизм і труднощі намагань українських політичних партій в справі виборювання національних прав українського народу в контексті загального стану пригноблених народів Росії;
- дослідити діяльність політичних партій у галузі державотворчої ідеї;
- узагальнити боротьбу українських політичних партій та рухів за політичні і національні права та свободи трудящих України.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній, на основі принципового об'єктивного підходу в результаті всебічного вивчення та дослідження зібраного матеріалу, вперше проаналізована діяльність українських політичних партій і рухів в окреслених хронологічних рамках.

В дисертації, поряд з конкретизацією вже досліджених різними авторами важливих питань діяльності політичних партій, проаналізовані проблеми, які не досліджувалися до цього в літературі:

- передумови діяльності українських політичних партій в роки першої світової війни;
- генезис ідеї української державності в роки першої світової війни.
- місце національного питання в діяльності українських політичних партій та течій;
- взаємозв'язки політичних діячів Наддніпрянщини з західно-українськими партіями та течіями;
- відстоювання прав і свобод громадян України в багатонаціональній російській та австро-угорській імперіях;
- діяльність Союзу визволення України в таборах полонених українців в Австро-Угорщині й Німеччині;

Більша частина використаного в дисертації статистичного і фактичного матеріалу до цього не була об'єктом наукового дослідження.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що воно може стати фактологічною базою для подальшого вивчення історії України початку ХХ ст., використовуватися при викладанні курсів історії України та політології в вищих навчальних закладах. Розробка автором теми формування та розвитку національного питання сприятиме вихованню молоді в дусі патріотизму, любові до своєї молоді держави. Висвітлення досвіду робо-

ти українських політичних партій початку ХХ ст. - це підмога для діяльності різних політичних партій та сил на сучасному етапі.

Апробація роботи. Наукові положення та висновки дисертації обговорювалися на теоретичних і методологічних семінарах, засіданнях кафедр всесвітньої історії та історії України Луганського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка, а також викладалися в публікаціях автора. Окремі результати дослідження розглядалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Українська політологія: проблеми становлення та перспективи розвитку" (1994 р.), на вузівських та міжвузівських наукових конференціях Луганського регіону.

Структура дисертації зумовлена характером і змістом проблеми, що досліджується. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і джерел. До дослідження додаються додатки, які повніше відтворюють діяльність українських політичних партій та рухів в роки першої світової війни.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, розкривається ступень її наукового освоєння, визначаються мета та основні завдання дослідження, хронологічні рамки, висвітлюється методологічна та джерельна бази, практична значущість роботи.

У першому розділі - "Національне питання - основа діяльності українських політичних партій та рухів" - виходячи з того, що характер національно-політичного руху обумовлюється об'єктивними обставинами, автор аналізує українське національне питання напередодні і в роки першої світової війни з врахуванням місця України в російській і австро-німецькій зовнішній політиці ХІХ-поч.ХХ ст.; виявляє передумови виникнення

"російської" і "німецької" орієнтацій; в'ясовує значення національного питання в діяльності загальноросійських і українських політичних партій на початку ХХ ст.

Дисертант звертає увагу на те, що політика Росії, Австрії й Німеччини в той період не була випадковою, в огляду на економічне та політичне становище України. Росія за допомогою адміністративно-поліцейського апарату проводила русифікацію українського населення, намагалася викоринити будь-які прояви національної свідомості, що, в першу чергу, торкалося українського слова, шкільництва і загалом освіти. Австро-Угорщина, яка була теж багатонаціональною імперією, навпаки, пішла на деяке послаблення національного погноблення з метою залучити прихильників в російській частині України. Але на практиці, австрійський уряд проводив політику колонізації, що знайшло відображення в Державній та крайовій конституціях, законах про вибори. Про це свідчить і австрійська статистика шкільництва.

З початком першої світової війни ця політика "великих" держав приймає жорстокий характер на українських землях Східної Галичини: тотальне переслідування українців, їх арешти та заслання, страти без суду та слідства, наступ на українське друковане слово. Тільки через київські тюрми Росія депортувала понад 12 тис. чоловік (1914-1915 рр.), а в Австро-Угорщині в таборі Телергофі в 1914-1918 рр. загинуло більш як 30 тис.

Проведене дисертантом дослідження дає підстави стверджувати, що ідея автономії, незалежності і самостійності, яка висувалася центральними державами на протязі ХІХ-поч.ХХ ст., мала на меті залучити український народ Східної Галичини і російської України в союзники в справі боротьби з небезпечною

ві Сходу. А русифікаторська політика царського уряду, важке становище українського народу в Наддніпрянщині створили серед інтелігенції і інших верств населення так звану "австрійську ілюзію", проавстрійську орієнтацію.

В дисертації аналізуються погляди загальноросійських політичних партій щодо національної справи в межах російської імперії. Вивчення програмних документів РОДРП, партії соціалістів-революціонерів, анархістів, "Всероссийского Национального Союза", "Союза русского народа", "Союза 17 октября", автономістів, Трудової групи Державної Думи та інших показав, що українські політичні партії не могли активно співпрацювати з загальноросійськими, оскільки останні в різній мірі стояли на централістичних позиціях. Головним же домаганням всіх, без винятку, українських політичних партій було створення як найширшої автономії і проголошення згодом повної незалежності України.

Автор приходить до висновку, що в той час в українському політичному русі повзначилися три напрями у формах державного устрою України: 1) незалежність України; 2) федеративний устрій Російської держави; 3) унітарна держава. Відзначилися і методи боротьби за українську державність: боротьба проти царизму і здійснення революції, використання зовнішніх сил для утворення автономії в складі Росії чи Австро-Угорщини й Німеччини.

У другому розділі - "Діяльність західно-українських політичних партій та рухів" - розглядається діяльність українських міжпартійних організацій та різних українських політичних груп і партій, що діяли на території Австро-Угорщини, Німеччини і інших країн в початком першої світової війни. До перших відносяться "Головна Українська Рада" (8 травня 1915 р. - "За-

гальна Українська Рада"), "Союз визволення України"; до других- партії українських соціалістів-революціонерів, соціал-демократів.

"Головна Українська Рада" була заснована 2 серпня 1914 р. До неї ввійшли представники націонал-демократичної, радикальної і соціал-демократичної партій, пізніше - делегати від "Союзу визволення України". За межами організації залишилися тільки християнсько-суспільна партія. З травня 1915 р. "Головна Українська Рада" була реорганізована в "Загальну Українську Раду": до її складу приєдналися українські політичні партії Буковини і, таким чином, повноваження організації поширилися на всю територію Західної України.

В своїй роботі "Загальна Українська Рада" додержувалася чіткої проавстрійської орієнтації. Аналіз літературних та архівних джерел дозволяє стверджувати, що погляди діячів Ради на майбутню державу були нерозривно пов'язані з центральними державами. Передбачалося, що в ході воєнних дій в відторгненням українських земель від Росії буде утворена окрема автономна область у складі Австрії, яка вгодом стане неважною державою проавстрійської орієнтації і буде виконувати функцію охоронного валу між Росією і Західною Європою. Наприкінці 1916р. ці плани завнали поразки: акти 5 листопаду щодо створення польської держави змусили звернути погляди українських політичних діячів на власну демократію. Відбулася переорієнтація на боротьбу за досягнення національної волі власними силами.

Для пропаганди своїх поглядів діячі "Загальної Української Ради" використовували різні засоби та методи: видавали листівки і відовки, підготовляли меморандуми до урядів центральних держав, видавали газету "Діло", яка відображала

діяльність та позиції Ради. Для сприяння відбудові краю після відступу російських військ була утворена "Делегація ЗУР в Галичину", яка керувала українським життям і допомагала українському населенню, що постраждало від війни.

Свою роботу "Загальна Українська Рада" проводила спільно з міжпартійною організацією емігрантів в Наддніпрянщини "Союзом визволення України", який був заснований 4 серпня 1914 р. Д. Донцовим, В. Дорошенком, М. Залізником і А. Жуком. Цим був здійснений план В. Липинського, з яким він виступив в 1910 р., пропонуючи створення політичної організації, яка б ставила за мету звільнення України від російського поневолення.

Вивчення і аналіз взаємозв'язків "Союзу визволення України" з урядами Австро-Угорщини й Німеччини, від яких він отримував кошти для своєї діяльності, показало, що діячі Союзу були змушені проголосити у своїй програмі форму майбутнього державного устрою України - конституційну монархію. Це негативно вплинуло на співпрацю з українськими політичними рухами Наддніпрянщини.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що на протязі 1914-початку 1917 рр. "Союз визволення України" проводив активну національно-політичну роботу: в країнах Європи й Америки - пропагандистсько-інформаційну, на території Наддніпрянщини - агітаційну та організаційну, в таборах полонених - культурно-просвітницьку.

Робота "Загальної Української Ради", "Союзу визволення України" мала безперечний успіх, про що свідчить: утворення в Німеччині союзу "Вільна Україна", в Женеві - "Української Громади"; визнання української національної ідеї в Сполучених

Штатах Америки, Болгарії, Туреччині, Румунії; створення комітетів СВУ в Наддніпрянській Україні; поява самостійницьких течій в російській Україні.

У третьому розділі - "Активізація роботи східно-українськими політичними партіями і рухами" - автор дослідив основні тенденції відновлення та поживлення національно-визвольного руху в російській Україні, звернув увагу на утворення нових організацій та їх ідеологічні засади. В жорстоких умовах переслідувань і заборони будь-якої української діяльності в роки першої світової війни, відбувається процес активізації роботи груп різних політичних партій, зокрема Української соціал-демократичної робітничої партії, Української партії соціалістів-революціонерів, "Юнацької Спілки" та інших партійних угруповань. Цей процес відбувався під впливом західно-українських політичних об'єднань: "Головної Української Ради", "Союзу визволення України" й діяльності групи М. Залізняка. Вже в березні 1915 р. київська група українських есерів в своєму журналі "Воротьба" закликала український народ до незалежної орієнтації. А восени 1915 р. в Катеринославській губернії виник Ініціативний Комітет Українського "Самостійного Союзу". З кінця 1914-початку 1915 р. проходить організація "Юнацької Спілки".

Основною формою роботи українських політичних партій була пропагандистська - видання листівок із закликом боротися проти світової війни, проти царського уряду за демократичну республіку в складі Росії, а також за повну автономію України. Шляхом досягнення цієї мети визнавалася соціалістична революція.

Єдиною легальною організацією в той час було "Товариство Українських Поступовців" в щомісячником "Украинская жизнь" у Москві завдяки проголошенню підтримки російській державі у війни. На початку війни діячі ТУПу знаходилися на нейтральних позиціях щодо війни, але на протязі 1914-початку 1917 рр. стався їх перехід до пронимецької орієнтації, яку вони розглядали як необхідний елемент створення неважкої української держави. В той час ще не ставилося на порядок дня питання про самостійність України, а тільки розглядалося в точки зору її автономії в складі Австро-Угорщини або Німеччини.

Проводячи порівняльно-оціночний аналіз програмних документів, заяв, відовь, автор приходить до висновку, що пронимецька орієнтація знаходить своїх прихильників майже у всіх політичних течіях, зокрема Української соціал-демократичної партії (в кінця 1915 р.), українських соціалістів-революціонерів (на протязі всієї війни), "Юнацької Спілки" (в середині 1916 р.), партії федералістів, гуртка Української Народної партії. Але ідея орієнтації на зовнішні сили прийшла в занепад внаслідок подій осені 1916 р. на території Галичини.

З листопада 1916 р. всі українські політичні партії та рухи стали на позиції орієнтації на власні політичні революційні сили і на створення автономної одиниці в складі демократичної Росії. Цей шлях передбачав повалення царизму, тому вся пропаганда була націлена на це завдання на протязі всієї війни і, особливо, в останні місяці 1916-поч. 1917 рр.

На відміну від "Союзу визволення України", який проголосив принципом майбутнього державного устрою монархію, всі політичні партії російської України визначали майбутній устрій держави як демократичної республіки в парламентарно системю

законодавства.

Необхідно зауважити, що під час першої світової війни український національний рух не був організований в межах всієї України, був відсутній єдиний координаційний центр і зв'язки між рівними політичними об'єднаннями, робота проводилася тільки в досить малочисельних гуртках в окремих містах і селах, що обумовило вузькість політичної роботи. Тільки "Товариство Українських Поступовців" і "Юнацька Спілка" мали організаційну мережу, але й вони використовували її дуже слабо.

У висновках підведено підсумки в основних проблем дослідження, висловлені деякі пропозиції. Найістотніші в них такі:

1. До світової війни український національно-визвольний рух підійшов з багатим досвідом політичної боротьби, в ході якої були вироблені основні напрямки політичної думки в приводу державного устрою майбутньої української держави і шляхів одбуття незалежності України. Серед політичних діячів не було єдності в планах боротьби, оскільки вони знаходилися по різні боки фронту, підтримували кожний свій уряд у війні. В той час існувало три основних напрямки в політичній думці про створення самостійної держави: 1) автономія України в складі демократичної Росії (підтримували політичні партії і рухи російської частини України); 2) автономія України в складі Австро-Угорської імперії або Німеччини (підтримували політичні партії й рухи Буковини, Галичини і Закарпаття); 3) орієнтація на створення незалежної держави, спираючись на зовнішні або внутрішні сили - через утворення окремого автономного краю в складі Росії або Австро-Угорщини.

2. Загальною закономірністю для усіх українських політичних сил була еволюція поглядів від надії на зовнішні сили і

проголошення автономії в початку першої світової війни до самостійницької орієнтації в опору на власну демократію, проголошення створення неважкої держави.

3. Члени українського національно-визвольного руху активно виступали проти будь-яких заходів урядів Австро-Угорщини і Росії, спрямованих на знищення української культури, населення й обмежень та заборони політичних свобод народів. Вони розглядали утворення української держави, як правило, в контексті її забезпечення політичних й національних прав і свобод національних меншин, що населяли українську територію. Свої дії вони спрямовували і на захист інших недержавних націй Російської імперії, розуміючи, що тільки демократичний і вільний розвиток інших народів може забезпечити права і домагання українському народові. Тому на протязі війни, вони неоднаразово спільно виступали і зверталися до народів світу, видатних політичних діячів Європи і Америки в проханні звернути увагу на національне і політичне становище погноблених російських народів.

4. Результати дослідження переконують, що в роки політичної та економічної кризи, якою була перша світова війна, потрібне об'єднання всіх політичних сил для здійснення загальної мети - боротьби за створення української державності. Цей урок повинні засвоїти політичні діячі багаточисельних партій України на сучасному етапі, оскільки внесення розладу між партіями і рухами в процесі їх прагнення до влади може привести до втрати завойовань.

5. Ніколи не можна розраховувати на зовнішні сили при створенні національної державності, оскільки будь-яка держава

буде використовувати цей народ для забезпечення своїх економічних і політичних інтересів. Треба спиратися тільки на власні сили, на власну демократію, на ентузіазм народу, створювати умови для внутрішнього економічного і соціального розвитку, знаходити свої резерви для цього. Будь-яке звернення до міжнародних організацій або держав, як свідчить історія не тільки України, а і інших народів - це шлях погибелі для ново-збудованої держави, забезпечення занепаду національної ідеї, як результат - її розпад.

6. Враховуючи історичний досвід діяльності українських політичних партій в роки першої світової війни слід особливу увагу звернути на згуртування всіх партій і рухів, всіх прошарків населення на досягнення поставленої мети, що в сучасних умовах зміцнення неважливості України вимагає від органів державної влади створення відповідного законодавства.

Основні результати дослідження викладені в публікаціях автора:

1. Ідея української державності в роки першої світової війни (1914-1917рр.). (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Українська політологія: проблеми становлення і перспективи розвитку") // Політологічний вісник. Вип. 3. - К., 1994. - С. 62-66.
2. Культурно-просвітницька робота "Союзу вивольнення України" в таборах полонених // Збірник статей Луганського державного педагогічного інституту. Історія і педагогіка. Вип. 2. - Луганськ, 1995. - С. 41-49.
3. Національно-політичний рух молоді в Україні в роки першої світової війни (1914-лютий 1917 рр.). - Луганськ, 1995. - 27 с.
4. "Союз вивольнення України" (1914-1918 рр.). До історії

створення та діяльності // Республіканець (Львів). - 1995. -
№1. - С. (в співавторстві).

Обсяг дисертації 189 сторінок.

Михальский И. С. "Украинское национально-освободительное движение и развитие идеи украинской государственности в годы первой мировой войны (1914-февраль 1917 гг.)". Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история общественных движений и политических партий, Луганский государственный педагогический институт имени Т. Г. Шевченко. - Луганск, 1995.

Защищается 4 научные работы, в которых исследована деятельность украинских политических партий, движений и организаций в годы первой мировой войны. Это был период интенсивного поиска украинским национально-освободительным движением путей независимости Украины в ее этнографических границах. В работе проанализированы проблемы создания межпартийных национальных организаций, теоретической разработки концепции будущей государственности, попытки использования "внешних сил" и в конечном итоге выработка ориентации на собственную демократию. В диссертации использованы многие ранее не публиковавшиеся документы.

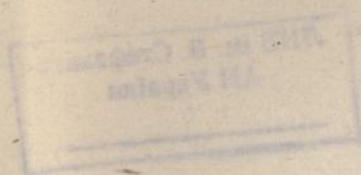
I. S. Mihalsky. "The Ukrainian National-liberation Movement and the Development of the Idea of Ukrainian State System during the World War I (1914-February 1917). This thesis is represented for an akademik degree of the candidate of historical science according to the 07.00.01 - the history of social movements and political parties. Lugansk Shevchenko Pedagogical Institute. - Lugansk, 1995.

There are 4 scientific works for the defence. The author investigated the activity of the Ukrainian political parties,

movements and organizations in the World War I. It was a period when the Ukrainian national-liberation movement searched intensively for the ways of achievement of the Ukrainian independence on its ethnography frontier. Many problems were analysed in this work such as: the creation of interparties national organizations; theoretical elaboration of the concept of the future Ukrainian state system; the attempts of employment the "external forces" and at last the working out of orientation for its own democracy. Many unpublished documents were used in this thesis.

Ключові слова: "національно-визвольний рух", "партії", "національне питання", "українська державність".

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. H. H.', written in a cursive style.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

17.03.05 г. Луганск БОП Областное управление статистики

Заказ № 197 тираж 100 экз. ул. Луначарского 91

2786 32

A 33.466
AB 33.466

150 75 20
100 50 10